

Člověk jako normativní tvor

Jaroslav Peregrin

Profesor Peregrin začal svou přednášku otázkou „co je to význam“. Přiznal, že taková otázka mu vrtá hlavou mnoho let, stejně jako údiv, že u jiných lidí to tak není. Došel k uvědomění si, že pohled na člověka jako na normativního tvora, vysvětlení pojmu význam značně pomůže.

Podle něj je normativita jeden z hlavních znaků, kterými se člověk odlišuje od ostatních živočichů. Dalšími odlišnostmi jsou nepochybně jazyk a pravidla. Proto je nasnadě uvěřit na první pohled schématu rozum -> jazyk -> pravidla, jakožto správnému pořadí odvozování jedné věci z druhé (rozum lze chápat jako „zvnějšnění“ jazyka, jazyk umožní vznik pravidel).

Ovšem profesor Peregrin s tímto schématem nesouhlasí, pokládá za lepší opačné pořadí. Rozum je založen na pojmech. Ujasněme si však nejprve, co jsou pojmy. Lze rozlišit dva názory na získání pojmů: dle Locka jsou pojmy získány empirickým zobecněním (poté, co spatříme mnoho stromů, získáme pojem stromu). Na základě druhého – Kantova – názoru se vyvíjel normativní přístup k člověku a tedy i naše přednáška (ostatně Kant je považován za otce normativity, říká se o něm též, že je praotec moderní filosofie). Dle tohoto názoru jsou pojmy bytostně součástí soudů. Jsou to pravidla pro to, jak zpracovávat empirické vjemy a zároveň návodem na to, jak činit soudy.

Adekvátnější pořadí předchozího schématu tedy bude následující: pravidla -> jazyk -> rozum. Jazyk pravidla tedy předpokládá, ne že stojí v jejich základech. Samozřejmě nelze brát toto pořadí doslova, nedovedeme si na příklad příliš dobře představit, jak mohou vzniknout pravidla bez rozumu. Proto je nezbytné si uvědomit, o jakých pravidlech na začátku kruhu tvořeného pravidly, jazykem a rozumem, mluvíme. Rozhodně je nelze chápat jako pravidla našeho silničního provozu či jiná explicitní pravidla, jako jsou pravidla přírody (nejíst muchomůrky zelené) nebo společnosti (poslouchat nadřízené).

Ovšem i mezi pravidly přírody a pravidly společnosti je nutné rozlišit. Muchomůrka zelená bude obsahovat jedovaté látky nezávisle na lidské činnosti sbírání hub, ovšem nadřízený, ke kterému nikdo nebude zaujímat postoj jako k nadřízenému, již nepředstavuje smysluplný objekt. Lidská společnost má inherentní normativní rozměr. Je odlišné pravidla sledovat a být jejich součástí. Můžeme si to představit jako sledování hry v šachy a hru samotnou. Pokud se staneme součástí hry, přijmeme pravidla, kterými se řídíme. Tato pravidla však pro nás nejsou jenom omezením, ale novým světem, možností zažít nové zkušenosti. Porovnejme tento přístup k pravidlům s postavením jedné stěny a čtyř stěn. Jednu stěnu máme tendenci vnímat jako překážku, jako omezení před spatřením toho, co je za ní. Avšak postavíme-li čtyři stěny a střechu nad nimi, vznikne pro nás nový prostor, kde můžeme působit, kde si vytvoříme pravidla, podle kterých se budeme chovat.

Stejně je to s otevřenými možnostmi při přijetí pravidel lidské společnosti – můžeme smysluplně hovořit, utvářet jazyk, získané poznatky prostřednictvím jazyka promítat do svého myšlení a přemýšlet. To, co z nás dělá lidi, je normativní prostor, který vytváříme a který vytváří nás a možná také naši logiku.

Na problematiku normativních hranic lze pohlížet i z pohledu evoluce. Tak zvané tvrdé normativní hranice (dané přírodními zákony) do značné míry utvářejí vývoj jedince, z jeho schopnosti činí v daném prostředí výhody či nevýhody. V dnešním světě je však mnohem více měkkých normativních hranic. Uvedme si

případ hladovějícího prehistorického lovce a dnešního občana, který si zapomněl peněženku. Oba mají hlad z jiného důvodu. Prehistorického lovce omezují tvrdé normativní hranice v dosažení potravy (nepřítomnost zvěře, nepřízeň počasí, vlastní neschopnost), ovšem muži bez peněz procházejícího se kolem dostatečného výběru potravy v obchodech brání v prostém uzmutí jídla měkká normativní hranice, kterou je vědomí, že krádež není morální, nebo případný následek odhalené krádeže.

Jako metodu dobrání se výhodného výsledku (=koncovému stavu ve stromě) zmiňme Teorii racionálního usuzování. Avšak taková navigace může posloužit pouze ve statickém světě, například ve světě přírodních zákonů. Ovšem v naší společnosti jsme to my, kdo vytváříme strom a ten se tudíž neustále přetváří. Proto za metodu spíše odpovídající fungování lidské společnosti lze považovat teorii her, ve které nejde o hledání optimálního řešení, ale o strategii vůči protihráči (figurují zde dva stromy) a nalezení ekvilibria – dynamické rovnováhy, tedy stavu, kdy není nutné měnit taktiku. V této chvíli se máme možnost zamyslet nad důvody, které nás přimějí k setrvávání u jedné strategie. Nejde totiž vždy o případy, že by změna byla netaktická (tedy o důsledek rozumného rozhodnutí), ale člověk spíše pociťuje, že stabilní stav je příjemný nebo správný (což lze vysvětlit jako intuitivní následování pravidel) a tudíž není nutné ho měnit.

V otázkách rozhodování samozřejmě musejí přijít ke slovu i emoce. Má se za to, že emoce, které jsou člověku vtělené „natvrdo“ nejsou nutně jen přírodního charakteru ale i společenského, jako například smysl pro „fair play“. Člověk však musí být předprogramován na dynamické chování. Formu, kterou lze dynamicky naplnit konkrétním obsahem lze nazvat metaemocí. Myslíme tím hodnocení správných a nesprávných věcí v daných situacích. Tyto emoce nejsou dány přírodou ale tím, že vytváříme normativní prostor (např. probuzení špatného svědomí).

Na závěr můžeme shrnout důvody, proč považovat člověka za tvora normativního: žije v normativně konstituovaném prostoru, normativita leží v základu jeho dalších specifik jako jazyka a rozumu a člověk má rozvinutou schopnost metaemocí, umí tedy fungovat v normativním modu.

Zuzana Dolejší, studentka navazujícího magisterského programu na FF UK, obor Logika.